

Leszek Jańczuk*

Fenomen profetyzmu w literaturze rosyjskiej XIX i początku XX wieku

Profetyzm jest zjawiskiem kojarzonym zwykle z przepowiadaniem przyszłości i na ogół wiązany jest ze środowiskiem religijnym. Profetyzm zajmuje się jednak również oceną teraźniejszości oraz przeszłości, będąc teleologiczną lub filozoficzną refleksją nad minionymi lub aktualnymi wydarzeniami. Profetyzm koncentruje się na tych aspektach rzeczywistości, które są trudno uchwytnie przy racjonalnym poznawaniu rzeczywistości. Przyszłość zazwyczaj jest ukazywana jako konsekwencja współczesnych czynów. Najbardziej znany jest profetyzm typu biblijnego. W epoce romantyzmu w wielu krajach Europy pojawili się poeci-wieszczowie. W okresie pozytywizmu przepowiadaniem przyszłości zajmowali się niektórzy powieściopisarze. W końcu XIX wieku profetyzmem zajmowało się wielu filozofów, próbując zastąpić profetyzm religijny. W XIX wieku profetyzm rozwijał się głównie w Rosji, gdzie trafił na szczególnie podatny grunt, rozwijany był przez poetów, powieściopisarzy, filozofów oraz osoby duchowne bądź ściśle związane ze środowiskiem religijnym.

Wiek XIX to złoty okres rosyjskiej myśli (Puszkina, Dostojewski, Tołstoj, Leontjew, Sołowjow). Literatura rosyjska tego okresu jest pełna przeczuci i przepowiedni, właściwa jest jej trwoga z powodu nadciągającej katastrofy. Wielu rosyjskich pisarzy przeczuwało, że Rosja zmierza ku przepaści. „Literatura ta zrodziła się nie z radosnego nadmiaru twórczości, lecz z męki i pełnego cierpienia losu człowieka oraz narodu, z poszukiwania

* Leszek Jańczuk – duchowny Kościoła Zielonoświątkowego, absolwent ChAT-u, doktor nauk biblijnych, uczestniczył w ekumenicznym przekładzie Nowego Testamentu. Interesuje się Apokalipsą św. Jana oraz rękopisami Nowego Testamentu.

zbawienia dla całej ludzkości”. Literaturę tego okresu cechuje współcierpienie i humanizm, które zdumiały świat¹. Przemawia przez nią powątpiewanie w trwałość zasad, niewiara w możliwość usprawiedliwienia cywilizacji.

Literatura rosyjska tego okresu, nacechowana jest profetyzmem i świadomością nadchodzącej katastrofy. W tym samym okresie z elementami profetyzmu mamy do czynienia również w Niemczech², bądź Anglii, jednak nigdzie profetyzm nie rozwinął się w takim stopniu jak w Rosji. Adam Sawicki wyjaśnia to tym, że w rosyjskiej tradycji myśl filozoficzna nie była tak mocno rozdzielana od myśli religijnej jak na Zachodzie, a dla rosyjskiego myśliciela wiara i poznanie ściśle się z sobą wiązały. Rosyjska filozofia zrodziła się z nastawienia profetycznego, rosyjscy filozofowie nie tylko pragnęli poznać nadprzyrodzoną rzeczywistość, ale również nią żyli³. Sawicki nie wyjaśnia dlaczego obie te myśli nie zostały rozdzielone.

Nierozdzielanie myśli filozoficznej od religijnej jest rezultatem kilku czynników. Rosja miała nieco inną tradycję filozoficzną, nie uczestniczyła w sporze o uniwersalia, nie było renesansu, a oświecenie dotknęło ją w mniejszym stopniu niż Zachód. Tym samym rosyjscy myśliciele nie mieli przeszkody intelektualnej w swoich próbach odgadywania przyszłości. Na Zachodzie od czasów oświecenia dominowało przekonanie, że przyszłość jest nieprzewidywalna. Na Zachodzie była długa tradycja wyznaczania dat końca świata (jak również obliczania wieku świata). Wiele nowych nurtów religijnych powstawało na tle oczekiwania końca świata. A ponieważ wszystkie te przepowiednie zawodziły, wpływało to zniechęcająco do ich ponawiania. Nietrafione daty były wykorzystywane jako argument na rzecz

¹ M. Bierdiajew, *Źródła i sens komunizmu rosyjskiego*, przeł. H. Paprocki, Kęty 2005, s. 56.

² Hegel przewidywał, że w nadchodzącej epoce wielką rolę odegrają Stany Zjednoczone. Przepowiadał konflikt Stanów Zjednoczonych z Ameryką Południową. (G.W.F. Hegel, *Wykłady z filozofii dziejów*, przeł. J. Grabowski i A. Landman, PWN, Warszawa 1958, s. 130).

³ A. Sawicki, *Profetyczny wymiar rosyjskiej filozofii religijnej*, *Annales UMCS* vol. 37, 2, 2012, s. 99-100.

oddzielenia filozofii oraz nauki od religii⁴. Natomiast Rosjanie na ogół unikali wyznaczania dokładnych dat, jakkolwiek nietrafionych przepowiedni również nie brakowało⁵. Z drugiej strony również i rosyjska myśl religijna była odmienna od zachodniej. W rosyjskim prawosławiu jest przewaga elementów *tremens* nad *fascinans*, a modlitwa skoncentrowana jest na żalu z powodu popełnionych grzechów, nie na dziękczynieniu z powodu ich odpuszczenia. Wschodnie chrześcijaństwo zawsze było skoncentrowane na modlitwie. Inne nastawienie do modlitwy stworzyło bardziej dogodne warunki dla rozwoju religijnego profetyzmu, niż przeniknięte intelektualizmem zachodnie chrześcijaństwo⁶. Przewaga elementów *tremens* miała również i taki skutek, że proroctwa koncentrowały się na przyszłych nieszczęściach.

2. Poeci – wieszczowie

2.1. Puszkina (1799-1837)

Puszkina miał dwa oblicza, z jednej strony imponowała mu wielkość i potęga Rosji, ale z drugiej strony kochał również wolność. Pomiędzy obu czynnikami co jakiś czas dochodził do głosu konflikt. Najczęściej przez Puszkina przemawiał piewca wolności.

I na dzień świętej wolności
Czekamy ufnie, z utęsknieniem,
Jak czeka młody oblubieniec
Na umówioną noc miłości⁷.

⁴ Często jest podawany w licznych pracach przykład oczekiwań końca świata w roku 1000, w roku 1260 i inne (np. data Bengela). Z drugiej strony w np. w podręcznikach do biologii podawany jest przykład arcybiskupa Uppsali Usshera, który obliczył, że Ziemia została stworzona o godzinie 9 rano 12 października 4004 p.n.e.

⁵ Unię Brzeską zinterpretowano w anonimowej *Knigie o wierze* jako zapowiedź nadejścia Antychrysta (jednak bez daty).

⁶ Dzisiaj w zborach zielonoświątkowych na Ukrainie, Białorusi i Rosji dar proroctwa częściej się ujawnia niż w zachodnich zborach.

⁷ Aleksander Puszkina, *Do Czaadajewa*, przeł. J. Tuwim, w: Aleksander Puszkina, *Dziela*, Warszawa 1956, I, s. 50.

Puszkina wyczuwał fałsz i rozdarcie imperialnej Rosji, był wrażliwy na niesprawiedliwość, ciemnotę i niewolę, których ofiarą stał się naród rosyjski. Tęsknił za zmianą tego stanu rzeczy.

Czy ujrzę, przyjaciele, lud uciśniony
I niewolę, co padnie na carskie skinienie,
I kiedyż nad ojczyznę wolności oświeconej
Wreszcie wspaniała jutrznia roztoczy promienie?⁸

W wierszu *Wolność* przemawia przezeń rewolucjonista:

Przeklinam samowładczy tron,
A ciebie, łotrze, nienawidzę!
Twą zgubę, twoich dzieci zgon
Z uciechą bezlitosną widzę⁹.

Jednak Puszkina był wewnętrznie rozdarty podobnie jak Rosja i dlatego brakło mu konsekwencji. Gdy wybuchło powstanie listopadowe, nie mógł się doczekać, kiedy zostanie stłumione. Pragnienie wolności zostało nagle przytłumione przez szowinizm. To, co zarzucał Rosji i czego nie znosił, objawiło się nagle w nim samym. Okazało się nagle, że wielkość i potęga Rosji były dlań bardziej cenne niż pragnienie wolności¹⁰. Targany przeciwieństwami nie potrafił znaleźć sensu dla swego życia.

2.2. Piotr Czaadajew (1794-1856)

Czaadajew był okcydentalistą i początkowo idealizował Zachód, krytycznie zaś oceniał Rosję. Zarzucał, że Rosja w całej swej historii nic nie dała światu¹¹. Po rewolucji lipcowej we Francji był już mniej skłonny do

⁸ Aleksander Puszkina, *Wieś*, przeł. S. Pollak, w: A. Puszkina, *Dzieła*, I, s. 54.

⁹ Aleksander Puszkina, *Wolność*, przeł. S. Pollak i J. Tuwim, w: A. Puszkina, *Dzieła*, I, s. 44.

¹⁰ Według Bierdiajewa był autentycznym piewcą wolności i kochał wolność bardziej niż wielkość i potęgę Rosji. (M. Bierdiajew, *Źródła i sens komunizmu rosyjskiego*, przeł. H. Paprocki, Kęty 2005, s. 58.)

¹¹ M. Łoski, *Historia filozofii rosyjskiej*, Kęty 2000, s. 51-52.

idealizowania Zachodu, z kolei zachowanie rosyjskiego społeczeństwa podczas epidemii w 1830 wpłynęło na złagodzenie krytycznego stosunku do Rosji¹². Doszedł do wniosku, że bezpłodność historyczna Rosji jest dobrodziejstwem, bo dzięki temu naród nie ma zestarzałych form życia, ani opornej rutyny i "dysponuje wolnością ducha dla zrealizowania wielkich celów w przyszłości". W Rosji zostanie dokonana ostateczna synteza religijna¹³. Zadaniem Rosji jest rozwiązanie ludzkiej zagadki¹⁴.

2.3. Michał Lermontow (1814-1841)

Michał Lermontow, uczeń i kontynuator Puszkina, był poetą o niezaspokojonym pragnieniu wolności i miłował indywidualizm. Wstrząsające wrażenie wywołuje jego wiersz *Przepowiednia*, który brzmi nad wyraz proroczo:

Nadejdzie rok, rok czarny krwi, pożarów,
Gdy padnie w proch korona z głów carów,
Zapomni tłum o dawnej czci dla pana
I karmą wielu będzie krew przelana;
Gdy czystych żon przed nożem i niesławą
Zwalone w gruz już nie osłoni prawo,
Ni dzieci ich niewinnych – gdy wśród sióła
Zarazy duch powstanie i wywoła
Z zapartych chat ukryty trwożnie lud...
I będzie żarł wnętrzości twardy głód,
I ogniem łun zapłonie każda rzeka...
Zabłyśnie wtedy władcza twarz człowieka
I poznasz go, i pojdziesz, patrząc z bliska,
Dlaczego nóż w prawicy jego błyska...
I biada ci! twój lęk, twej widok trwogi
Zbudzi w nim, wiedz! li tylko śmiech złowrogi;
I wszystko w nim okrutne i ponure,

¹² L. Stołowicz, *Historia filozofii rosyjskiej*, Gdańsk 2008, s. 96-97.

¹³ M. Łoski, *dz. cyt.*, s. 54.

¹⁴ L. Stołowicz, *dz. cyt.*, s. 97.

Jak jego płaszcz i skroń wzniesiona w górę...¹⁵

Ten romantyczny wiersz, napisany w 1830 roku, przewiduje zbrodnie rewolucji na dziewięćdziesiąt lat przed jej wybuchem. Inspiracją dla tego wiersza było powstanie Albańczyków przeciw Turkom w czerwcu 1830. W następnym miesiącu wybucha we Francji rewolucja lipcowa, która spowodowała upadek Burbonów. W sierpniu 1830 dowiaduje się o epidemii dżumy w guberni saratowskiej i towarzyszących jej buntach i niepokojach¹⁶. Prawdopodobnie seria owych wydarzeń posłużyła za inspirację do tego wiersza¹⁷. Na przyszłość Rosji patrzył poprzez pryzmat rewolucji francuskiej z 1789 oraz postać Napoleona¹⁸.

2.4. Aleksy Chomiakow (1804-1860)

Aleksy Chomiakow, słowianofil, głosił tezę o własnej drodze rozwojowej każdego narodu, oskarżył państwo rosyjskie o to, że szanuje wyłącznie siłę fizyczną, ulegając tym samym najniższej z pokus. Uważał klęskę Rosji w wojnie krymskiej (1853-1856) za sprawiedliwą karę: „nieszczęścia, które dotknęły Rosję, są w pełni zasłużone”. Nie można bezkarnie krępować i tłumić ducha ludzkiego, ani dopuszczać do jego ograniczenia i gnębienia¹⁹. Rosja ma wiele strasznych grzechów na sumieniu. On sam nie chciał widzieć Rosji, której wielkość realizuje się w potęgę, lecz w urzeczywistnieniu wolności i sprawiedliwości. W wierszu *Rossija*, z roku 1854, zaklina każdego Rosjanina:

Za wszystko, za wszelkie cierpienia,
Za każde podeptane prawo,

¹⁵ Michał Lermontow, *Przepowiednia*, przeł. T. Stępniewski, w: M. Lermontow, *Wiersze i poematy*, Warszawa 1980, s. 28-29.

¹⁶ A. Semczuk, *Michał Lermontow. Dramatyczny los poety*, Warszawa 1992, s. 55.

¹⁷ Wiskowatow wiązał ten wiersz z rewolucją lipcową we Francji, H. Andronikow był zdania, że wiersz jest poświęcony powstaniu listopadowemu, natomiast N. Lubowicz ustaliła, że wiersz poświęcony jest powstaniu Albańczyków przeciw Turkom. Wiersz powstał w lipcu albo sierpniu 1830. (A. Semczuk, dz. cyt. s. 55).

¹⁸ A. Semczuk, dz. cyt., s. 56.

¹⁹ Za: A. Bezwiński, *Twórczość poetycka Aleksego Chomiakowa*, Wrocław 1976, s. 106.

Za ciemne ojców sprawki,
Za straszne grzechy swoich czasów,
Za wszystkie nieszczęścia tego kraju –
Przed Bogiem łaski i mocy
Módl się, płacz i łkaj,
Aby On przebaczył, aby przebaczył!²⁰.

Słowa „aby przebaczył” wskazują na to, że zdaniem Chomiakowa kara, jaką Rosja poniosła w wojnie krymskiej to zaledwie zapowiedź czegoś znacznie groźniejszego. W wierszu *Fantazja* (1835) Chomiakow przepowiada koniec Zachodu i równocześnie obwieszcza „przebudzenie” się Wschodu²¹. Zapowiada rychły upadek Anglii, której miejsce zajmie inny, bardziej pokorny kraj²². Chomiakow nie precyzuje, jaki ma to być kraj, ale prawdopodobnie miał na myśli Rosję²³.

2.5. Początek XX wieku

Profetycznym charakterem wyróżniała się poezja początków XX wieku. Była to poezja schyłku, silne w niej było poczucie upadku. Poeci-symboliści, zwłaszcza Aleksander Błok, przeczuwali, że Rosja stacza się w otchłań²⁴. Nie przerażało ich to, cieszyli się z faktu, że w kraju, w którym trudno cokolwiek zmienić, nareszcie coś się zmieni. Poeci czasów przedrewolucyjnych wierzyli w Mądrość Bożą, ale nie wierzyli w Chrystusa, zauważali nadciągającą rewolucję, ale nie byli świadomi wszystkich jej następstw. Oczekiwali jej z niecierpliwością, optymizmem i naiwną wiarą w lepsze jutro. Dymitr Mereżkowski zapowiadał nadejście ery Ducha Świętego, o której mówił Joachim de Fiore²⁵. Oczekiwaniem na zmiany зараżone zostały również i inne narody mieszkające w Rosji carskiej. W

²⁰ A. Chomiakow, *Rossija*.

²¹ Por. A. Bezwiński, *dz. cyt.*, s. 74-75.

²² Por. A. Bezwiński, *dz. cyt.*, s. 110.

²³ Po II wojnie światowej krajem takim stały się Stany Zjednoczone. Okazało się, że Zachód wciąż jeszcze nie wyczerpał swoich możliwości.

²⁴ Por. M. Bierdiajew, *Źródła i sens komunizmu rosyjskiego*, przeł. H. Paprocki, Kęty 2005, s. 67.

²⁵ M. Łoski, *Historia filozofii rosyjskiej*, Kęty 2000, s. 380.

roku 1907 białoruski poeta Janka Kupała (1882-1942) w wierszu *Перад бурай*, zapowiedział: I гром заграхоча, і дрогне свет цэлы! (*I grzmot uderzy, i zadrży świat cały!*)²⁶.

3. Profetyzm filozoficzny

3.1. Mikołaj Gogol (1809-1852)

Mikołaj Gogol w 1831 roku poznał Puszkina i został jego przyjacielem. Głównym jego dziełem jest powieść *Martwe dusze* (1842), pomyślana jako pierwsza część trylogii wzorowanej na *Boskiej komedii* Dantego²⁷. Gogol na kartach tej powieści maluje obraz Rosji opętanej przez duchy zła i fałszu. W Rosji pełno jest bezdusznych manekinów, pełno w niej mordów, handluje się martwymi duszami i trudno w niej znaleźć prawdziwego człowieka. A duchy fałszu rozrywają rosyjską duszę²⁸. *Martwe dusze* ściągnęły na ich autora powszechne oburzenie. Oskarżano go o szkalowanie i zdradę własnego narodu. On sam przystąpił do pisania drugiej części trylogii, w której zamierzał zrewidować swój dotychczasowy dorobek. Szybko jednak zauważył, że w ten sposób popada w konflikt z prawdą i nie był w stanie ukończyć trylogię. Zauważył, że zło tkwi głęboko i nie wierzył w możliwość jego naprawy. W związku z tym trzykrotnie – w 1843, 1845 i 1852 roku – palił napisane już rozdziały²⁹.

Gogol był przerażony tym, co czeka Rosję. Za jego życia toczył się spór pomiędzy okcydentalistami a słowianofilami (raczej panslawistami). Gogol był zdania, że jest to w istocie spór o dwie strony tej samej prawdy, jakkolwiek więcej racji mają słowianofile. Przeczuwał nieszczęścia nadciągające na Rosję (list do hrabiny *Страхи и ужасы России*³⁰). Jedyne ratunek, jaki widział dla Rosji, to wypełnianie prawa Chrystusa. Gogol

²⁶ Я. Купала, *Перад бурай*, Минск 1967, s. 36.

²⁷ Pomysł tej powieści zasugerowany został przez Puszkina. Gogol przeczytał mu pierwsze rozdziały tej powieści.

²⁸ Mikołaj Gogol, *Martwe dusze*, przeł. W. Broniewski, Wrocław 1993.

²⁹ N.V. Riasanovsky, M. D. Steinberg, *Historia Rosji*. Kraków 2009, s. 370.

³⁰ В. Сапов, *Гоголь Николай Васильевич*, в: Русская Философия, Москва „Наука”, 1995, s. 132.

stwierdził, że „o wielu rzeczach w historii stanowi geografia” (многое в истории разрешает география)³¹.

3.2. Fiodor Dostojewski (1821-1881)

Dostojewski wyjątkowo trafnie i jak nikt z jemu współczesnych rozumiał Rosję i wszystkie jej bolączki. Widział nadciągającą rewolucję i przestrzegał przed nią. W *Biesach*, zapowiedział, że nieskończona wolność, jaką ze sobą przyniesie rewolucja, przekształci się z czasem w nieskończony despotyzm. Przewidział, że władza będzie należała tylko do dziesięciu procent społeczeństwa, natomiast pozostałe dziewięćdziesiąt zamienionych zostanie w niewolników. Naród – z punktu widzenia rewolucjonistów – jest chory, jego leczenie trwałoby bardzo długo, więc należy zastosować radykalną, ale szybką i skuteczną metodę – od razu uciąć sto milionów głów: „jakbyś świata nie leczył, w całości go nie wyleczysz, a jeżeli radykalnie utnie się sto milionów głów, można zrzucić z siebie zbędny ciężar i tym pewniej przeskoczyć przez rynsztok”³². Liczba stu milionów, wymieniona została kilkakrotnie w powieści i odnoszona jest do całego świata. Jakkolwiek należy ją traktować jako hiperbolę, jest godna uwagi. Szacuje się dziś, że łączna suma ofiar komunizmu na całym świecie wynosi 125 milionów. Negatywny bohater *Biesów* zawłaszczył sobie przepowiednie biblijne i zapowiedział:

I ziemia westchnie z bólu: «Nowe sprawiedliwe prawo nadchodzi», i poruszy się morze, i upadnie bałagan, a wtedy zastanowimy się, jak zbudować kamienną strukturę. Po raz pierwszy! My będziemy budować, my, tylko my³³.

³¹ В. Сапов, *dz. cyt.*, s. 133.

³² Przekład własny, jeśli nie zaznaczono inaczej pozostałe cytaty także według własnego przekładu autora. „(...) Как мир не лечи, всё не вылечишь, а срезав радикально сто миллионов голов и тем облегчив себя, можно вернее перескочить через канавку”. (Ф. Достоевский, *Бесы*, Эксмо-Прэсс, Москва 2001, s. 369.)

³³ Przekład własny. „И застонет стоном земля: «Новый правый закон идет», и взволнуется море, и рухнет балаган, и тогда подумаем, как бы поставить

Wymienione tu zostały dwa pierwiastki kosmogoniczne: ziemia i morze. Zabieg typowy dla apokalips czasów biblijnych. Jednym z haseł bolszewików było „Zburzymy stare, zbudujemy nowe” (Старое разрушим, новое построим!). Sądzieli, że jedynie oni są w stanie uszczęśliwić ludzkość. Jednak sam Dostojewski nie wierzył w możliwość zbudowania rajku na ziemi bez Boga. Był przekonany, że zakończy się to niepowodzeniem i tylko powrót do *Ewangelii* może uratować Rosję.

Kondycja Kościoła jest w oplakany stan. Dostojewski chcąc oddać tę kondycję sięga po tekst Ap 3,14-22. „Mówisz: Bogaty jestem i wzbogaciłem się, i niczego nie potrzebuję, a nie wiesz, żeś pożałowania godzien nędzarz i biedak, ślepy i goły... Oto stoję u drzwi i kołaczę; jeśli ktoś usłyszy głos mój i otworzy drzwi, wstąpię do niego i będę z nim wieczerzał, a on ze mną”³⁴.

Rosyjska inteligencja cierpi na duchową chorobę. Stiepan Trofimowicz, przedstawiciel tejże, pod koniec powieści uświadamia sobie, że jest odpowiedzialny za duchowy upadek Rosji. Stwierdza, że od trzydziestu lat nie czytał *Ewangelii* i niewiele już z niej pamięta. Więcej pamięta z *Życia Jezusa* Renana, które czytał siedem lat temu³⁵. W taki sposób odpowiedzialność za duchowy upadek Kościoła Dostojewski zrzuca na filozofię.

Wskazuje się nieraz, że inspiracją dla *Biesów* była komuna paryska. Jednak Dostojewski rozpoczął pracę nad powieścią jeszcze w styczniu 1870, w październiku 1870 wysłał ponad połowę pierwszej części dla M.N. Katkowa, redaktora czasopisma *Russkij Wiestnik*³⁶. W pierwszej części brak jakichkolwiek przepowiedni nadchodzącej rewolucji. Pojawiają się one w drugiej części i nadają charakter jego powieści. Powieść została

строение каменное. В первый раз! Строить мы будем, мы, одни мы!” (Ф. Достоевский, *Бесы*, 2001, s. 384.)

³⁴ Ф. Достоевский, *Бесы*, 2001, s. 583.

³⁵ Ф. Достоевский, *Бесы*, 2001, s. 570.

³⁶ Л. Сараскина, *«Бесы»: роман-предупреждение*, Советский писатель, Москва 1990, s. 47.

opublikowana na łamach pisma *Russkij Wiestnik* w latach 1871-1872, więc inspiracja komuną paryską jest prawdopodobna.

W *Braciach Karamazow*, każdy z trzech braci reprezentuje inną grupę społeczną. Iwan uosabia wszelkie cechy XX-wiecznego intelektualisty-ateisty. Zarzuca Bogu, że nawet gdyby jeden tylko człowiek niesprawiedliwie cierpiał, byłby to wystarczający argument przeciwko Jego istnieniu, tymczasem mamy wiele niesprawiedliwych cierpień. Przyszłością dla Kościoła jest mistycyzm, a uosabia go Alosza. Nie martwi się tym, że wiara nie zawsze można pogodzić z argumentami nauki i nie próbuje dyskutować z argumentami przeciwnika. W Boga po prostu się wierzy, poszukiwanie argumentów na Jego istnienie, bądź Jego usprawiedliwianie, uważa za bezcelowe.

O ile Iwan i Alosza reprezentują wąskie grupy społeczeństwa, to właśnie trzeci z braci, Dymitr, reprezentuje zwykłego, przeciętnego człowieka, który stanowi zasadniczą i najbardziej reprezentatywną część narodu. Zakochuje się, ma problemy finansowe, ma swoich wrogów i przyjaciół. To on spotyka Polaków i podejmuje z nimi dialog. Zostaje posądzony o zamordowanie ojca i zesłany na Sybir. Ojciec symbolizuje Rosję, a mord oznacza przyszłą rewolucję. Ale to nie Dymitr dopuścił się przestępstwa, a jego zesłanie oznacza przyszłe cierpienia, jakie niezasłużenie spadną na cały naród. Iwan tymczasem uświadamia sobie, że to on doprowadził do śmierci ojca – innymi słowy, to nihilizm rosyjskich intelektualistów doprowadzi do upadku Rosji. Tymczasem samobójstwo popełnia prawdziwy zabójca, co przepowiada porewolucyjne porachunki w zwycięskim obozie. Dymitr planował ucieczkę do Ameryki i późniejszy powrót pod nową tożsamością. Herman Hesse nazwał Dostojewskiego prorokiem XX wieku, ponieważ w powieści *Bracia Karamazow* przedstawione zostały trzy główne typy osobowości, które będą charakterystyczne dla XX wieku.

W *Braciach Karamazow*, Dostojewski przedstawił Rosję jako rozszalałą, nieokielznaną *trojkę* pędzącą szybko i na oślep w niebezpiecznym kierunku (ku przepaści). Dostojewski napisał też coś o

Rosji, co się jeszcze nie spełniło: „Ale chory zostanie uzdrowiony i «siądzie u nóg Jezusowych»... a wszyscy będą spoglądać ze zdumieniem”³⁷. Dostojewski uważał, że Rosja służy wiecznie interesom ludzkości, nawet z uszczerbkiem dla siebie samej³⁸.

Przepowiednie Dostojewskiego są inspirowane tekstami biblijnymi, w których intuicji rozpoznawał elementy odpowiadające Rosji jego czasów. W oparciu o te teksty przepowiadał dalszy rozwój wydarzeń. W cudzie uwolnienia legionu demonów z opętanego (Mk 5,1-17) widział przyszłe losy Rosji, list do kościoła w Laodycei (Ap 3,18-29) ma przedstawiać kondycję duchową Rosyjskiej Cerkwi, natomiast cud w Kanie Galilejskiej (J 2,1-10), to sfera największych pragnień ducha rosyjskiego. Dostojewski czerpał również inspirację z historii. W historii innych narodów odnajdywał te elementy, które zaliczy w przyszłości naród rosyjski – Torquemada, rewolucja francuska. W kilku swych dziełach przypominał zatarg pomiędzy papieżem Grzegorzem VII a cesarzem Henrykiem IV. Wątek ten został rozwinięty tylko w powieści *Idiota*, w której papież został przyrównany do Nastazji, głównej bohaterki powieści, a cesarz, do kupca Rogożyna. Nastazja, postać piękna i szalona, odrzuciła miłość księcia Myszkina, pomimo iż go kochała, a wybrała Rogożyna, rywala Myszkina. Rogożyn jednak morduje Nastazję. Myszkina od początku wiedział, że taki los czeka Nastazję, ale jednak nie zdołał jej uratować³⁹. Myszkina symbolizuje Chrystusa, Rogożyna, jako rywal Myszkina powinien symbolizować antychrysta. Najtrudniej jest rozstrzygnąć, kogo symbolizuje Nastazja. Cerkiew rosyjską? Arystokrację? Inteligencję? Dostojewski nie dał tu wyraźnych wskazań, poza jednym – Nastazja fascynuje się Zachodem, co wyklucza Rosyjską Cerkiew. Patrząc z perspektywy wydarzeń porewolucyjnych, Nastazja winna symbolizować kogoś, kto się odwrócił od Chrystusa, poparł rewolucję, ale rewolucja obróciła się przeciwko niemu.

³⁷ Ф. Достоевский, *Бесы*, 2001, s. 585. (Przekład własny).

³⁸ *Dziennik pisarza III*, 48; cyt. za: G. Przebinda, *Z dziejów myśli rosyjskiej*, t. 1: *Włodzimierz Sołowjow*, Kraków 1992, s. 106.

³⁹ Ф. Достоевский, *Идиот*, Эксмо-Прэсс, Москва, 2001.

Imię Nastazja przywołuje jednak na myśl zmartwychwstanie⁴⁰. Albert Camus (1913-1960) na kilka miesięcy przed śmiercią napisał:

„Przez długi czas utrzymywano, że Marks był prorokiem XX wieku. Dzisiaj już wiadomo, że to, co przepowiadał, wciąż daje na siebie czekać. Za to widzimy, że to Dostojewski był prawdziwym prorokiem. To on przewidział panowanie Wielkich Inkwizytorów jak i triumf siły nad sprawiedliwością. (...) Przede wszystkim Dostojewski jest dla mnie pisarzem, który na długo przed Nietzschem rozpoznał współczesny nihilizm, zdefiniował go i przewidział jego potworne i złudne następstwa, jak również tym, który podjął próbę określenia przesłania o zbawieniu”⁴¹.

Mikołaj Łoski odnotował: „Wiele lat temu Dostojewski przepowiedział, że próba zbudowania wieży Babel wyłącznie na bazie nauki, «bez Boga i religii», bez moralnego usprawiedliwienia stosunków społecznych (jak to właśnie realizują komuniści w Związku Radzieckim), doprowadzi do całkowitej nędzy i zguby”⁴².

Czesław Miłosz ocenił, że wszystko co przepowiedział Dostojewski spełniło się w XX wieku⁴³. Jednak nie wszystko się spełniło, Rosja wciąż nie wróciła do Chrystusa. Oznacza to, że ta zapowiedź albo wciąż czeka na swe wypełnienie, albo okazała się błędną.

3.3. Konstantyn Leontjew (1831-1891)

Konstantyn Leontjew, filozof, pisarz i publicysta, radykalny konserwatysta, był na tyle oryginalnym myślicielem, że trudno dostrzec jakichkolwiek jego poprzedników. Był w tym bardziej dokładny i szczegółowy niż Dostojewski. Zajmował się historiozofią i próbował przewidzieć dalszy rozwój dziejów. W wydarzeniach z minionych epok doszukiwał się zjawisk paralelnych dla zachodzących w czasach mu współczesnych i w tym tkwiła podstawa jego metody przepowiadania

⁴⁰ Por. M. Płoski, *Notatki z pustelni*, „Więź” 2000 nr 3 (497), s. 64.

⁴¹ A. Camus, *Dramen*, Hamburg 1959, s. 13-14.

⁴² M. Łoski, *Historia filozofii rosyjskiej*, dz. cyt., s. 90.

⁴³ *Dostojewski badał choroby ducha*, z Czesławem Miłoszem rozmawiają Cezary Gawryś i Józef Majewski, „Więź” 2000 nr 3 (497), s. 24.

przyszłości. Francję zestawiał z Atenami, Prusy ze Spartą, a Rosję z Rzymem. Rywalizacja tych trzech państw ma się zakończyć w podobny sposób, jak ich starożytnych poprzedników. Dlatego twierdził, że Niemcy pokonają Francję, a w dalszej przyszłości Rosja pokona Niemcy. Elementy przepowiedni pojawiały się u niego również wtedy, gdy zwalczał poglądy swoich oponentów, jak np. słowianofila Michała Katkowa. Wytykając ich błędy wskazywał na prawdopodobny rozwój wydarzeń. Trafnie przewidywał przyszłe decyzje polityczne Rosji, Niemiec, Francji i Austrii.

W swoim dziele *Bizancjum i Słowianie* (1875), Leontjew formułuje prawo trójjedynego procesu rozwojowego, a dotyczy ono zarówno przyrody, jak również i społeczeństwa. Każda kultura i każdy organizm państwowy przechodzi trzy okresy: pierwotnej prostoty, kwitnącej złożoności i wtórnej, spaczanej prostoty⁴⁴. Pół wieku później Oswald Spengler głosił, że każdy naród przechodzi najpierw okres rozwoju, a następnie umierania. Leontjew twierdził, że organizmy państwowe istnieją około tysiąca lat a w najlepszym przypadku tysiąc dwieście, dlatego państwa europejskie w XIX wieku weszły w etap umierania, zapoczątkowany przez rewolucję francuską. Francja, Niemcy, Włochy, Hiszpania i inne zachodnioeuropejskie państwa połączą się wkrótce i utworzą jeden twór państwowy. Dla zrealizowania tego celu musi upaść monarchia w Niemczech a do tego wystarczy nieudana wojna Niemiec ze zjednoczonymi siłami Słowian oraz Francji⁴⁵. W rzeczywistości były to dwie wojny.

Stopniowo utwierdzał się w przekonaniu, że Rosja zmierza do rewolucji. Przewidywał, że będzie krwawa i tyrańska. Komunizm rosyjski zafascynuje narody Wschodu i pójdzie niszczyć burżuazyjny świat Zachodu. Nie martwiło go zniszczenie burżuazyjnego świata, ale chciał ratować resztki kultury arystokratycznej. Przewidywał, że naród rosyjski wyda antychrysta⁴⁶. Przyczyn upadku upatrywał w bezmyślnym naśladowaniu

⁴⁴ Leontjewa zainspirowała do tej koncepcji książka Nikołaja Danilewskiego *Rosja i Europa*, wydana w 1870. (Por. L. Stołowicz, *dz. cyt.*, s. 193.

⁴⁵ К. Леонтьев. *Византизм и славянство*, Москва, 1875.
<http://knleontiev.narod.ru/texts/vizantizm.htm> [dostęp 27.05.2014].

⁴⁶ Por. M. Bierdiajew, *Źródła i sens komunizmu rosyjskiego*, s. 67.

zachodnich wzorców kulturowych, co zapoczątkował już Piotr Wielki. Krytykował jego decyzję przeniesienia stolicy do Petersburga. Uważał, że decyzja ta wzmocniła Rosję w perspektywie krótkoterminowej, ale w ostatecznym rozrachunku okaże się zgubna. Jego zdaniem Rosja wyrasta z odrębnej, tj. bizantyjskiej tradycji kulturowej i dlatego przyjmowanie obcych wzorców jest szkodliwe. Był zwolennikiem Rosji eurazjatyckiej i przeciwstawił się słowianofilom i jednoczeniu wszystkich słowiańskich krajów pod rosyjskim berłem, bo to oznacza okcydentalizację. Ratunek dla Rosji upatrywał w przeniesieniu stolicy do Kijowa, skierowaniu ekspansji na południe (Bosfor i Dardanele są więcej warte niż Polska, Czechy i Kurlandia razem wzięte)⁴⁷. Izolacja od kultury zachodniej może przedłużyć istnienie Rosji o jedno lub dwa stulecia⁴⁸. Potrzebny jest do tego silny car, który z błogosławieństwem Cerkwi ustanowi monarchiczny socjalizm⁴⁹.

Leontjew przepowiadał, że niemiecka potęga wzrośnie na tyle, że Niemcy będą zdolni do rozpętania jednej lub dwu wojen przeciwko Rosji, ale nie więcej. Przyczyn przyszłej wojny doszukiwał się w dążeniach Austrii do podporządkowania sobie Słowian na Bałkanach⁵⁰. Twierdził też, że Czesi i Bułgarzy są niemieckim orężem przeciwko Słowianom⁵¹. Przewidywał, że w przyszłości Chiny mogą zagrozić rosyjskiej potędze i że rozwój techniki doprowadzi do powszechnej zagłady.

Interesującym jest podobieństwo Leontjewa do Spenglera. Obaj stosowali podobną metodę przepowiadania przyszłości, zakładając, że ważne dla danej epoki wydarzenia mogą się powtarzać również i w innych epokach (formy historyczne). Zachodzi jednak pomiędzy nimi wielka różnica co do stopnia udanych przepowiedni. Leontjew pisał pięćdziesiąt lat przed Spenglerem, a pomimo to przewidywał lepiej i dokładniej. Spengler miał

⁴⁷ К. Леонтьев, *Записки отшельника*, 1887.

http://knleontiev.narod.ru/texts/zapiski_otshelnika.htm [dostęp 27.05.2014].

⁴⁸ Por. Л. Авдеева, *Леонтьев Константин Николаевич*, w: Русская Философия, Москва „Наука”, 1995, 307.

⁴⁹ Por. L. Stołowicz, *dz. cyt.*, s. 193-194.

⁵⁰ К. Леонтьев, *Записки отшельника*, 1887.

⁵¹ К. Леонтьев. *Византизм и славянство*, 1875.

trudności z przewidzeniem rezultatu wydarzeń aktualnie się rozwijających. Po wybuchu I wojny, Spengler obwieścił zwycięstwo Niemiec, natomiast Leontjew zapowiadał ich klęskę na długo przed wojną. W przypadku Spenglera przewidywanie odbywało się wyłącznie na drodze spekulatywnej. Zakładał odgórnie, że każda kultura musi zaliczyć te same „formy historyczne”. Nie było w tym żadnej intuicji. Leontjew nie był tak silnie przywiązany do „form historycznych”, a odpowiedzi na nurtujące go pytania szukał w modlitwie, do czego przyznawał się w swoich listach. Jego myśl spekulatywna była przesiąknięta czynnikiem religijnym. Spengler widział kres zachodniej cywilizacji, natomiast Leontjew dostrzegał narodziny nowej.

3.4. Władimir Sołowjow (1853-1900)

Władimir Sołowjow, oryginalny i traktowany nieraz jako najwybitniejszy rosyjski myśliciel, przywiązywał wielką rolę wizjom i halucynacjom, które traktował jako przejawy subiektywnej i chorej wyobraźni, wierzył jednak w obiektywną przyczynę halucynacji⁵². Uważał, że Rosja nie urzeczywistniła jeszcze swego powołania – „rosyjskiej idei”. Wzywał, by nie wyrzekała się swego „chrztu” i urzeczywistniała trójcę społeczną, w której Kościół, państwo i społeczeństwo są w pełni wolne i potężne i pozostają w bezwzględnym wewnętrznym związku. Wilhelm Goerd, wybitny specjalista od filozofii rosyjskiej, ocenił, że za wezwaniem tym Rosja nie poszła po dziś dzień⁵³. Sołowjow z wielkim upodobaniem czytał w młodości niektóre fragmenty *Biesów*⁵⁴. Marzył o Carogrodzie dla Rosji i zjednoczeniu całej ludzkości pod berłem rosyjskim. Jednak pod koniec swego życia przedstawił zupełnie inną wizję przyszłych wydarzeń. Nakreślił ją w *Krótkiej powieści o Antychryście* (1900).

Uważał, że historia dobiega już końca, nie ma przyszłości, nie ma możliwości dalszego rozwoju, bo wszystko zostało już wyczerpane. Jednym z dowodów nadejścia bliskości końca, koniec są prekursorzy Antychrysta,

⁵² M. Łoski, *Historia filozofii rosyjskiej, dz. cyt.*, s. 103-104.

⁵³ W. Goerd, *Historia filozofii rosyjskiej*, przeł. J. Antkowiak, Kraków 2012, s. 467.

⁵⁴ G. Przebinda, *Z dziejów myśli rosyjskiej*, t. 1, *Włodzimierz Sołowjow*, Kraków 1992, s. 102.

jacy pojawili się w jego czasach: Tolstoj i Nietzsche⁵⁵. Do innych dowodów zaliczał: głoszenie Ewangelii po całej Ziemi oraz że Syn Człowieczy znajdzie niewiele wiary⁵⁶. Wiek XX będzie okresem wielkich wojen, waśni społecznych i przewrotów⁵⁷. Przeczuwał rolę panmongolizmu i niebezpieczeństwo grożące Rosji i Europie ze strony żółtej rasy, na której czele staną Japończycy. Japończycy wypędzą Francuzów z Indochin a Anglików z Birmy⁵⁸. Europa będzie zajęta ostatnią walką ze światem muzułmańskim. W XXI wieku Europa się zjednoczy, powstaną Stany Zjednoczone Europy⁵⁹. Stany Zjednoczone Europy – tym określeniem najczęściej się posługiwał, ale jeden raz użył też określenia: „Unia Europejska”. Rząd unii nie będzie jednomyślny, bo nie wszyscy wchodzący do tego rządu będą masonami⁶⁰. Wtedy pojawi się Antychryst, człowiek doskonały, szlachetny i wielki dobroczyńca ludzkości. Nakłoni do zgody cały świat. Człowiek ten porwie za sobą wszystkich, będzie przyjemny dla każdego i tak spełnią się słowa Chrystusa: „Jam przyszedł w imię Ojca mego, a nie przyjmujecie mnie; jeśli przyjdzie inny w imię swe, onego przyjmiecie” (J 5, 43)⁶¹. Światowa organizacja społeczna nie będzie już dziełem chrześcijan, będzie dziełem Antychrysta. Kościół podniesie się i wzmocni moralnie: zyska na jakości to, co straci liczebnie. Chrześcijan nominalnych w ogóle już nie będzie. Rywalizacja pomiędzy wyznaniem chrześcijańskimi zładownieje, a przeciwieństwa stracą na ostrości. Papiestwo zostanie wypędzone z Rzymu i nabierze prostoty⁶². Znaczna część Kościoła anglikańskiego połączy się z Kościołem katolickim. Niemieccy protestanci ulegną obojętności religijnej i niewierze. W Kościele ewangelickim pozostaną tylko szczerze wierzący⁶³. Antychryst przeniesie stolicę z Rzymu

⁵⁵ Tamże, s. 201.

⁵⁶ Tamże, s. 203.

⁵⁷ W. Sołowjow, *Krótką powieść o Antychryście*, przeł. L. Posadzy, Wrocław 1998, s. 5.

⁵⁸ Tamże, s. 8.

⁵⁹ Tamże, s. 11.

⁶⁰ Tamże, s. 20.

⁶¹ Tamże, s. 19.

⁶² Tamże, s. 25.

⁶³ Tamże, s. 26.

do Jerozolimy. Palestyna będzie samodzielną prowincją, zamieszkałą i rządzoną głównie przez Żydów⁶⁴. Za Antychrystem opowie się większość biskupów i kościelnych hierarchów oraz większość teologów⁶⁵. Rozegra się ostateczna walka dobra z siłami zła, zakończona powtórным przyjściem Chrystusa i końcem historii.

Przepowiednia o wypędzeniu Francuzów z Indochin, a Anglików z Birmy, sprawdziła się. Jednak oba te kraje Japonia zajęła na krótko podczas II wojny światowej. Trafnie przewidział powstanie Izraela oraz Unii Europejskiej. Wiek XX był okresem wielkich wojen, a w Europie umacnia się islam. Chybioną się okazała przepowiednia, iż Japończycy staną na czele żółtej rasy i rozpoczną wojnę przeciwko podzielonej europejskiej cywilizacji. W rzeczywistości Japonia zawarła przymierze z Niemcami i Włochami, podbiła Koreę, część Chin oraz Wietnam, a więc kraje zamieszkałe przez żółtą rasę. Natomiast na największą potęgę powoli urastają Chiny. Sołowjow uważał swoją apokaliptyczną przepowiednię za wierną interpretację *Apokalipsy św. Jana*⁶⁶.

4. Profetyzm typu biblijnego

4.1. Serafin z Sarowa (1759-1833)

Serafin z Sarowa, mistyk, prorok i cudotwórca, nie zostawił po sobie żadnych pism i głównym źródłem przekazu jego idei są notatki Nikołaja Motowiłowa (1809-1879), pierwszego biografy Serafina. Notatki opublikowane zostały dopiero na przełomie XIX i XX wieku. Zawarte one zostały w dziele metropolity Serafina (Cziczagowa): *Летопись Серафимо-Дивеевского монастыря* (1896, 1903) oraz w dziełach Sergiusza Nilusa: *Великое в малом* (1903, 1905)⁶⁷, *На берегу Божией реки* (1911, 1916) i

⁶⁴ Tamże, s. 27.

⁶⁵ Tamże, s. 28.

⁶⁶ G. Przebinda, *dz. cyt.*, s. 201.

⁶⁷ С.А. Нилус, *Великое в малом и антихрист как близкая политическая возможность*, С.-Петербург, 1905.

Близ грядущий антихрист и царство дьявола на земле (1911)⁶⁸. Niektóre notatki zostały opublikowane później⁶⁹.

Według Motowiłowa, Serafin zapowiadał wielką wojnę światową i wojnę rosyjską, które łącznie będą trwać dziesięć lat, a nastąpi to w momencie, gdy Rosja osiągnie liczebność 180 milionów ludzi. Na krótko przed wielką smutą w Rosji nastąpi kanonizacja Serafina⁷⁰. Po czym nadejdzie „takie cierpienie, jakiego jeszcze nie było od początku świata”⁷¹. Rewolucja rosyjska przebijie francuską i inne rebelie. Przed końcem czasów Rosja połączy się z innymi słowiańskimi narodami i utworzy z nimi wielki ocean narodowy, określany w Biblii jako kraj „Goga Magoga”, którego będą się bały wszystkie pozostałe narody. Z Rosji wyjdzie Antychryst. Przed nadejściem Antychrysta odbędzie się VIII ekumeniczny sobór, na którym dokona się zjednoczenie Kościoła. Antychryst narodzi się między Petersburgiem a Moskwą.

Rosja ze zjednoczonymi siłami innych krajów zdobędzie Jerozolimę i Konstantynopol. Austria się rozpadnie, uwolnią się od niej narody słowiańskie i będzie liczyć tylko siedem milionów ludzi. Francja przestanie się liczyć, Paryż zniszczony zostanie do tego stopnia, że stolica przeniesiona zostanie do Reims. Francja będzie liczyć 17 milionów ludzi. Dom Napoleona otrzyma Korsykę, Sycylię i Sabaudię⁷².

Przepowiednia dotycząca Austrii spełniła się po I wojnie światowej i okazała się trwałą w skutkach. Przepowiednia dotycząca Francji spełniła się podczas II wojny światowej, kiedy Niemcy zagarnęły dwie trzecie Francji, a

⁶⁸ Dzieła te dostępne są online (bez numerów stron).

⁶⁹ Великая Дивеевская тайна została opublikowana dopiero w 1969 roku w San Francisco (С.А. Нилус, *На берегу Божьей реки*, Часть 2. 1969 г. Глава 8).

⁷⁰ J. Kołogriwow, *O Świętym Starcu Serafinie* w: Św. Serafim z Sarowa, *Ogień Ducha Świętego*, Esprit, Kraków 2008, s. 34. С.В. Фомин, *Россия перед вторым пришествием. Пророчества русских святых*, Серда-пресс, 1999.

⁷¹ *Święty Serafim Sarowski. Żywot i pouczenia*, pod red. M. Jakimiuk, J. Misiejuk, Hajnówka 1999, s. 83.

⁷² Андроник (Трубочёв), *Антихрист и Россия*, «Литературная Учёба», Кн. 1. 1991, s. 133-134.

z pozostałego terytorium utworzyli marionetkowe państwo – Francję Vichy, liczącą 17 milionów mieszkańców⁷³. Wskazanie na Reims okazało się błędne, Reims być może pełni tu jedynie rolę symbolu⁷⁴. Kara, jaka spadła na Francję, była krótka (w przeciwieństwie do Austrii). Proroctwo odnośnie domu Napoleona spełniło się tylko w niektórych aspektach. W 1851 roku w wyniku zamachu, władzę we Francji przejął Napoleon III, w 1860 roku Sabaudia została włączona do Francji za Napoleona III. Nie spełniła się przepowiednia odnośnie Sardynii, niezrozumiała jest przepowiednia odnośnie Korsyki. Prawdopodobnie Serafin miał na myśli podział Francji, jedną z części miała rządzić dynastia Napoleona. Tymczasem dynastia Napoleona wróciła do władzy na długo przed I wojną światową, natomiast podział Francji dokonał się podczas II wojny światowej i był krótki. Nałożone na siebie zostały wydarzenia oddalone o około 90 lat. Zarówno powrót dynastii Napoleona, jak i podział Francji były krótkotrwałe, natomiast czytając Serafina odnosi się wrażenie, że ma na myśli dłuższy okres czasu.

Serafin zapowiadał jedną wojnę światową, ale ze sposobu w jaki o niej mówił wynika, że w swojej wizji proroczej łączy ze sobą dwie wojny. Wojna światowa trwać ma 10 lat, a więc dokładnie tyle, co obie wojny razem wzięte. Rosja podczas wojny poniesie wielkie straty w ludziach, ale odbierze Lwów i Galicję od Austrii⁷⁵. Austria straciła Lwów i Galicję w wyniku I wojny światowej, a Rosja odebrała je po II wojnie światowej, ale odebrała je Polsce, nie Austrii. Przepowiednia spełniła się, choć niedosłownie.

Serafin zapowiadał podział Rosji, część Rosji miała stanąć po stronie prawowitej władzy i świętej Cerkwi, a część przeciw. Zginie wielu ludzi,

⁷³ Według Antoniego Czubińskiego okupowana część Francji zamieszkiwana była przez 23 mln osób. (A. Czubiński, *Druga wojna światowa 1939-1945. Część 1: Geneza konfliktu i działania wojenne do 1942 r.*, [w:] *Dzieje powszechnie XX wieku*, Poznań: Wydawnictwo Kurpisz, 1999, t. 3, s. 184). Według danych instytutów Insee oraz INED w 1940 Francja liczyła 40 690 tysięcy mieszkańców.

⁷⁴ Podobne przykłady można znaleźć w Biblii (np. Lb 24,24).

⁷⁵ С. А. Нилус, *На берегу Божией реки*, Мировая война, 1909.

przelane zostaną rzeki krwi, ale w końcu Bóg zlituje się nad Rosją i doprowadzi ją do wielkiej chwały. Według Serafina wszystko to miało się dokonać podczas tej wielkiej wojny. W rzeczywistości zwyciężyli rewolucjoniści i rządili Rosją przez 70 lat. Zachodzi pytanie czy Antychryst, o którym mówił Serafin, to Lenin, czy Stalin, czy też obaj naraz.

Wbrew temu, co twierdzą niektórzy hagiografowie, nie wszystkie przepowiednie Serafina się sprawdziły. Aleksander Striżew twierdzi, że winę za to ponosi Motowiłow, który miał zwyczaj dodawać coś od siebie. Podał jednak tylko jedno przekonywujące kryterium: Motowiłow był – w przeciwieństwie do Serafina – słowianofilem i przepowiednie o „słowiańskim morzu” mogą być przejawem marzeń Motowiłowa⁷⁶. Drugie kryterium, to fakt spełnienia, bądź nie. Eliminowanie z przepowiedni Serafina wszystkiego tego, co się nie spełniło, bądź zachodzi niewielka szansa na spełnienie, nie jest przekonującą metodą. Striżew przypisuje Motowiłowowi również prorocтва odnośnie Francji, które jego zdaniem się nie spełniły. Powyżej wskazałem, że się wypełniły, choć nie dosłownie. Faktem natomiast jest, że Serafinowi przypisywano nieraz prorocтва, które nie były jego autorstwa⁷⁷.

4.2. Metropolita Filater (1782-1826)

Metropolita Filaret (Drozdow), inicjator synodalnego przekładu Biblii, walczył o moralne odrodzenie Rosji. Dwa miesiące przed śmiercią na

⁷⁶ А. Н. Стрижев, *Чего не изрекал преподобный Серафим. К 110-летию со дня обретения мощей преподобного Серафима Саровского*, Благодатный Огонь, 2003/11.

⁷⁷ Według Michaela Greena Serafin miał w 1911 roku przepowiedzieć podział Niemiec na dwa państwa, rozpad imperium brytyjskiego, upadek znaczenia Francji, upadek Stanów Zjednoczonych, wyniszczenie się Rosji i Chin. Według Greena niniejsza przepowiednia została przywieziona na Górę Oliwną. (Zob. M. Green, *Wieżę w kłęskę szatana*, Warszawa 1992, s. 229.). Serafin nie żył od roku 1833, a w 1911 roku Nilus opublikował *На берегу Божией реки* (w całości dostępne online), w którym to dziele zawarł niektóre przepowiednie Serafina, daremnie tam jednak szukać powyższych rewelacji. Serafin nie przepowiadał wojny Rosji z Chinami, nie wypowiadał się na temat przyszłych losów Stanów Zjednoczonych.

pytanie, co widzi w przyszłości, odpowiedział: „Przerażającą burzę, która nadchodzi do nas z Zachodu”⁷⁸.

4.3. Nikołaj Fiodorow (1829-1903)

Nikołaj Fiodorow, filozof prawosławny i wyznawca chrześcijańskiego komunizmu, rozumiał proroctwa *Apokalipsy* warunkowo, jako groźbę, nie jako przepowiednię, która musi się spełnić. Człowiek może mieć wpływ na ich realizację i może stać się aktywnym podmiotem. Uważał, że dzięki wspólnemu wysiłkowi i korzystaniu z techniki można będzie przezwyciężyć śmierć i zaprowadzić na ziemi życie wieczne. Przepowiadał podbój przestrzeni kosmicznej, kolonizację kosmosu i wskrzeszenie zmarłych dzięki technice⁷⁹. Fiodorow nienawidził kapitalizmu, dzieła synów marnotrawnych, był wrogiem indywidualizmu a zwolennikiem kolektywizmu. Po rewolucji był jedynym myślicielem XIX wieku akceptowanym przez komunistów (po odarcie z elementów chrześcijańskich).

4.4. Jan Kronsztadzki (1829-1908)

Jan Kronsztadzki, duchowny prawosławny, w 1893 roku zapowiedział, że Polska odzyska niepodległość a sobór św. Aleksandra Newskiego w Warszawie zostanie zburzony. Wiele doświadczeń spadnie na Polskę i "zamknie się jej ostatnia stronica"⁸⁰. W 1898 roku zapowiedział, że Narwa zostanie zniszczona ("nie zostanie w nim kamień na kamieniu"), ale położony niedaleko od Narwi Monaster Piuchticki będzie istniał do końca świata. Przepowiednia spełniła się w 1944 podczas bombardowań niemieckich⁸¹. W 1903 roku zapowiedział, że nadchodzi królestwo Antychrysta, zbliżają się czasy, kiedy ponownie chrześcijanie będą ginąć

⁷⁸ Cyt. za: Игумен Исаия, *Смысл русской истории*, 1 wyd., Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1993. <http://vselprav.org/Html/Ru/6.htm> (rozdział „Грозные знаки”) [dostęp 25.04.2014].

⁷⁹ M. Łoski, *Historia filozofii rosyjskiej*, dz. cyt., s. 89.

⁸⁰ A. Konachowicz, *Żywot i duszpasterstwo świętego Jana z Kronsztadu. Żywot i duszpasterstwo*, Hajnówka: Bratczyk 2000, s. 91-92.

⁸¹ A. Konachowicz, dz. cyt., s. 90-91.

śmiercią męczeńską⁸². „Wszyscy będą przeciw Rosji, tj. przeciwko cerkwi Chrystusa, ponieważ naród rosyjski jest nosicielem Boga i w nim jest chroniona prawdziwa wiara Chrystusowa”⁸³. „Rosja” nie oznacza tu narodu, ani kraju, lecz tę część rosyjskiej cerkwi, w której przechowywana jest autentyczna wiara Chrystusowa. Zapowiadał, że poleje się mnóstwo niewinnej krwi na rosyjskiej ziemi, część Rosjan zostanie wypędzona, a wygnańcy wrócą nieprędko⁸⁴. Zapowiadał powstanie nowej Rosji w dalszej przyszłości⁸⁵. Biografowie oceniają, że większość proroctw Jana Kronsztadzkiego już się spełniła.

4.5. Arystokles Atoski (1846-1918)

Arystokles Atoski, mnich, twierdził, że zaczyna się sąd Boży nad wszystkimi krajami świata i dotknie każdego człowieka. Przed Rosją wiele cierpień i cała Rosja przekształci się w więzienie. Tylko na drodze męczeńskiej Rosja zostanie zbawiona. Koniec spowodują Chiny, dokona się jednak cud. Wtedy na ziemi zapanuje nowe życie, jednak na krótko. Krzyż Chrystusa zapromienieje nad wszystkimi krajami świata a Rosja stanie się latarnią dla innych krajów⁸⁶.

5. Uwagi końcowe

W okresie tym ujawniły się trzy typy profetyzmu: prorokowanie w sensie biblijnym, przewidywanie przyszłości charakterystyczne dla poetów i prorokowanie filozoficzne. Profetyzm typu biblijnego ujawnił się w różnych częściach świata, różnych epok, to jednak w XIX wieku pojawił się przede wszystkim na prawosławnym gruncie (także w Serbii). Uprawiał go Serafin z Sarowa. Podobnie poetów – wieszczów miało wiele narodów, to jednak

⁸² B. Trojanowska, *„Odchodząca” Ruś i Rosja w twórczości Mikołaja Leskowa: postawy, motywy, tematy, sposoby wyrażania*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2008, s. 201-202.

⁸³ Пророчества о России <http://poloz-poloz.narod.ru/prorochestva/proroc.htm> [dostęp 25.04.2014].

⁸⁴ A. Konachowicz, *dz. cyt.*, s. 94.

⁸⁵ A. Konachowicz, *dz. cyt.*, s. 91-92.

⁸⁶ Аристоклий Афонский <http://priroda.inc.ru/blog/prorok/afonskii.html> [dostęp 25.04.2014].

profetyzm typu filozoficznego pojawił się niemal wyłącznie w Rosji i tylko w okresie drugiej połowy XIX i początku XX wieku⁸⁷. Ten ostatni typ profetyzmu był przedmiotem zainteresowania ze strony Bierdiajewa a także zachodnich badaczy. W znacznie słabszej formie ujawnił się on również na gruncie niemieckim (Heine, Marks, Nietzsche, Spengler) i jeszcze słabszej na gruncie francuskim (Comte) i anglosaskim (Wells).

Profetyzm typu biblijnego nie był rezultatem refleksji filozoficznych, uprawiały go na ogół osoby duchowne, był on reakcją na aktualne wydarzenia, szokujące pytania rozmówców, pod wpływem kontaktu z osobą lub przedmiotem. Było to na zasadzie pobudzenia intuicji. Jan Kronsztadzki zwiedzał Narwę w 1898, zachwyił się jej pięknem i wtedy zapowiedział, iż miasto zostanie zniszczone. Gdy dowiedział się o zbiórce pieniędzy na budowę soboru św. Aleksandra Newskiego w Warszawie, zapowiedział jego zburzenie w kilka lat po konsekracji. W przypadku przepowiedni Dostojewskiego decydujący wpływ mogły mieć graniczne doświadczenia egzystencjalne, w tym przede wszystkim trwająca wiele lat choroba epileptyczna⁸⁸. Czynnikiem deformującym przepowiednie Dostojewskiego mogło być jego silne pragnienie, aby Rosja stała się narodem wybranym⁸⁹.

Myśl rosyjska była przepojona silnym przekonaniem o nadchodzącej katastrofie. Cierpienie, jakie ma spaść na Rosję jest wynikiem jej szczególnej roli dziejowej. Rosjanie byli przekonani, że żyją u progu końca świata. Z jednej strony są szczegółowe przepowiednie, z drugiej niedokładne przeczucia nadchodzącej grozy. Ich przepowiednie były naznaczone panslawizmem, okcydentalizmem lub ideą eurazjatycką, a każda z tych idei w inny sposób je ukierunkowywała. Na wypaczenie proroctwa, miał wpływ także światopogląd. Proroctwo obarczone jest błędem również i z tego powodu, że każdy spośród autorów miał własne oczekiwania względem przyszłości. Leontjew trafnie przepowiedział krwawą rewolucję i

⁸⁷ Jednym z ostatnich ważnych dzieł jest *Apokalipsa naszych czasów*, autorstwa Wasilija Rozanowa, opublikowana w 1918.

⁸⁸ Por. J. Załoska, *Dostojewski Fiodor Michajłowicz. Źródła poglądów filozoficznych*, w: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, Lublin 2001, t. 2, s. 671.

⁸⁹ Por. G. Przebinda, *dz. cyt.*, s. 106.

monarchiczny socjalizm, nie przewidział jednak upadku caratu i rosyjskiej Cerkwi. Mógł mu w tym przeszkodzić jego silnie reakcyjny światopogląd, który prezentował.

Osoby przepowiadające nieszczęścia lubiły dodawać, że na koniec wszystko zakończy się pomyślnie. Dominowało przekonanie, że fatum nie można przewyciężyć. Przekonaniu temu towarzyszyła silna wiara, że nadchodzące cierpienia nie będą daremne. Zapowiadano, że na końcu czeka Rosję wywyższenie i wielka chwała. Patrząc z perspektywy roku 2014, nie ma najmniejszych wątpliwości, że Rosja zaznała wielkich cierpień i jednocześnie trudno dopatrzeć się czegokolwiek, co by wskazywało na jej chwalebne wywyższenie. Tylko to się nie spełniło. Być może było to tylko marzenie, nie prorocstwo, a może wciąż należy to do sfery przyszłych wciąż niespełnionych wydarzeń.

Abstract

In the Russian literature of the nineteenth and early twentieth century three types of prophecy had revealed: prophecy of biblical type, predicting the future characteristic for poets and philosophers. The biblical type of prophecy practiced Seraphim of Sarov. While the biblical type of prophecy has revealed in different parts of the world, of different ages, the same situation with poets – prophets, a philosophical prophecy has revealed almost exclusively in Russia and only during the second half of the nineteenth and early twentieth century. In a much weaker form it was also revealed in German (Heine, Marx, Nietzsche, Spengler), French (Comte) and Anglo-Saxon literature (Wells).